

УДК 371.044.4

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-105-1-141-151>

## ПРОФЕСІЙНА РЕФЛЕКСІЯ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК УМОВА ЙОГО ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

**М. В. Роганова**

ORCID 0000-0003-3616-2282

**С. С. Рашидова**

ORCID 0000-0002-2573-4276

**М. М. Роганов**

ORCID 0000-0001-6488-8692

*У статті розкривається проблема формування професійної рефлексії викладача ЗВО, яку представлено як спрямованість рефлексивного мислення на об'єкти професійно-педагогічної діяльності, особисті професійні якості.*

*Зазначено, що професійна рефлексія викладача закладу вищої освіти характеризується усвідомленням власного педагогічного досвіду, виробленням критеріїв, що визначають ефективність і успішність професійної діяльності з погляду на власну суб'єктність та її освітній потенціал задля успішного інтелектуального розвитку особистості студента.*

*Надається змістовна характеристика видам професійної рефлексії викладача закладу вищої освіти: методологічної, методичної, технологічної та особистісної. На основі суб'єкт-суб'єктного підходу визначено основні компоненти професійної рефлексії: рефлексивне середовище, рефлексивна компетентність, компетентність співтворчості, рефлексивно-інноваційний потенціал.*

*Зроблено висновок, що високий рівень професійної рефлексії формує професійно-педагогічну рефлексивну культуру викладача закладу вищої освіти, яка містить систему рефлексивних умінь та навичок, що формуються та розвиваються у процесі цієї діяльності, і які спрямовані на виявлення, оцінку, узагальнення найбільш важливих ознак педагогічного процесу вищої школи з метою досягнення його якісних змін, професійного та особистісного вдосконалення.*

**Ключові слова:** рефлексія, професійна рефлексія, викладач закладу вищої освіти, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, професійна рефлексивна культура.

**Постановка проблеми у загальному відді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.** В умовах реформування вищої освіти, забезпечення конкурентоспроможності кваліфікованих робітників на ринку праці особливою актуальністю набуває проблема розвитку професійної культури викладачів закладів вищої освіти. Стрімкі зміни, що відбуваються у соціокультурному середовищі, істотно впливають на всі шаблі освіти, яка за своєю місією працює на майбутнє, закладаючи основи громадських змін, визначає переважно його розвиток. Саме освіта як найбільш технологічна та мінлива сторона людської культури наголошує на значущості людських цінностей та ідеалів, індивідуального та суспільного світогляду, поведінкових стереотипів та конкретних вчинків, адже вища освіта готує майбутнє нашої країни. Соціальні, політичні та культурні перетворення вимагають від сучасного фахівця не тільки бути професіоналом своєї справи, але й критично ставитися до своєї діяльності, усвідомлювати потреби у постійному аналізі її результатів, прагненні до самопізнання, які забезпечує професійна рефлексія.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, і на які спирається автор.** Феномен рефлексії є предметом дослідження різних галузей наук. Рефлексія в педагогічному процесі – це процес самоідентифікації суб'єкта педагогічної взаємодії з педагогічною ситуацією, що склалася, з тим, що становить педагогічну ситуацію: він сам, вихованці, мета, зміст, арсенал педагогічних методів і засобів тощо (Тур, 2004). За визначенням В. Гапонєко, рефлексія – це розумовий процес, спрямований на структурування або реструктурування досвіду, проблеми, існуючого знання або уявлень (Гапоненко, 2012; с. 13). Рефлексію пов'язують з процесами виникнення нових смислів; з процесами об'єктивізації смислів у вигляді знань, предметів і об'єктів діяльності; зі специфічним функціонуванням цих знань, предметів вивчення та об'єктів практичної діяльності (Щербан, 2010).

В. Желанова характеризує рефлексію як «осмислення і переосмислення людиною культурно-детермінованих та індивідуально-переживаних змістів своєї свідомості в процесі вирішення особистістю проблемно-конфліктних ситуацій у контексті життєдіяльності, що здійснюється» (Желанова, 2017).

Сучасна гуманістична парадигма професійної освіти висуває вимоги до викладача, який має бути здатний не лише до реалізації свого творчого потенціалу, особистісного саморозвитку, а й до здійснення рефлексивних процесів самопізнання. Тому рефлексія може бути розглянута як засіб актуалізації особистісно-значущих мотивів діяльності викладача. Розвиток рефлексії здійснюється у контексті розвитку його індивідуальної професійно-педагогічної культури. Звідси рефлексія є одним із основних

механізмів діяльності, важлива на всіх етапах здійснення педагогічної діяльності: мотиваційному, цілепокладанні, проектуванні, реалізації, контролю та оцінювання. Ступінь єдності рефлексії та діяльності визначається глибиною усвідомлення педагогом своєї діяльності та рефлексивним її проявом.

**Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.** Професійна рефлексія функціонує у декількох напрямках: відносно професійної діяльності, відносно змісту освіти і відносно об'єкту освіти. Так, щодо власної *професійної діяльності* педагогічна рефлексія характеризується усвідомленням педагогічного досвіду, виробленням критеріїв, що визначають ефективність і успішність професійної діяльності з погляду власної суб'єктності та її освітнього потенціалу, що відповідно впливає на розвиток особистості студента. Професійна діяльність з погляду використання рефлексії стає для педагога об'єктом дослідження та проєктування. Таким чином, педагогічна діяльність стає більш гнучкою та усвідомленою, орієнтованою на подолання як власних труднощів, так і проблем студентів.

Щодо *змісту освіти* рефлексивний підхід дозволяє усвідомлено систематизувати соціальний запит, що висувається до навчання, визначити значущі для себе та освітнього закладу теоретичні концепції у педагогічній науці, систематизувати власний досвід роботи, з'ясувати актуальні запити здобувачів освіти. Такий підхід допомагає визначати, коригувати цілі та завдання, засоби освітнього процесу, здійснювати його проектування, планування та конструювання; бачити варіативні стратегії та методи організації освітнього процесу, а також спрогнозувати способи його контролю та регуляції.

Щодо *здобувачів освіти* рефлексія виявляється в умінні налагоджувати адекватний зворотний зв'язок у системі «викладач – студент» на основі взаєморозуміння та довіри; в умінні виявляти та аналізувати інтереси та запити усіх учасників освітнього процесу відповідно до їх індивідуальних цінностей і смислів; в умінні озброїти студентів методами саморефлексії навчальної діяльності як їхньої здатності оцінювати успішність власної діяльності, свої сильні й слабкі сторони, виявляти свою позицію.

**Завданням статті** є характеристика й обґрунтування професійної рефлексії викладача закладу вищої освіти як умови його педагогічної культури.

**Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів.** Феномен рефлексії є предметом дослідження багатьох суспільних наук. Так, у філософії поняття «рефлексія»

визначається як процес роздумів індивіда над тим, що відбувається в особистій свідомості. Рефлексія постає філософською категорією свідомості та мислення і означає процес роздумів людини про те, що здійснюється в його особистісній ціннісно-смісловій сфері (Бліхар, 2020). Як соціальний феномен рефлексія сприймається як спосіб звернення до свідомості іншої людини, як здатність реконструювати її світ, що проявляється у рефлексивних уявленнях учасників взаємодії (Біленький, 2006). У психології під рефлексією розуміється процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів та стану. Рефлексія проявляється як системоутворюючий чинник професіоналізму та зрілості, що визначається розвитком здібностей, способів та стратегій, які забезпечують усвідомлене подолання стереотипів особистісного досвіду та діяльності шляхом їх переосмислення та висування інновацій у педагогічній діяльності (Синявський, 2016). Таким чином, психологи розглядають рефлексію як феномен розумової діяльності людини.

Педагогічну рефлексію академік І. Зязюн розглядає як таку, яка впорядкована досвідом педагога, змістом та обставинами його діяльності. Вчений зазначає, що «тільки той може бути педагогом, який володіє технологією педагогічної рефлексії» (Зязюн, 1996). Рефлексивний підхід як методологію педагогічної діяльності розглядали у своїх дослідженнях такі вчені, як: І. Бех (2011), В. Желанова (2017, 2020), М. Келесі (1996), І. Кондратець (2017), А. Лозенко (2010), О. Резван (2014), Т. Рідель (2012), І. Ульяновіч (2011).

Важливе значення у розвитку професійної культури викладачів ЗВО надається педагогічній рефлексії, яка забезпечує усвідомлення і своєчасне оцінювання власної діяльності. Тобто педагогічна рефлексія допомагає сформулювати отримані результати та визначити мету своєї навчальної діяльності, а у разі необхідності здійснити коригування своїх дій; дозволяє усвідомити свою індивідуальність та унікальність; забезпечує самоаналіз та самооцінку вже виконаної діяльності з метою фіксації її результатів та здійснення подальшого вдосконалення даної діяльності та самого себе як її суб'єкта (Городиська, 2010)

Аналізуючи професійну рефлексію, М. Марусинець визначає її як спрямованість рефлексивного мислення на об'єкти професійної діяльності, особисті професійні якості та наголошує, що спрямованість рефлексії, її мета, предмет осмислення, характер проявів досить різноманітні навіть у межах однієї професійної діяльності (Марусинець, 2012). Рефлексія як один з основних видів професійно-педагогічної діяльності викладача допомагає йому ефективно здійснювати освітній процес на основі формування професійного світогляду та потреб, інтересів, окремих професійних якостей, способів організації та управління (Григор'єва, 2018).

Так рефлексія стає важливою умовою самовдосконалення педагога, його професійного та особистісного зростання; адже рефлексія є одним з основних механізмів розвитку самої діяльності та важлива на всіх етапах її здійснення. Крім того, рефлексія необхідна при зміні умов професійно-освітньої діяльності, у її переосмисленні та перепроєктуванні, у знаходженні оптимальних засобів діяльності в умовах, що змінилися. Рефлексія необхідна також для вирішення складних педагогічних ситуацій: з її допомогою можна перетворити будь-яку проблему на конструктивне завдання діяльності. Завдяки рефлексії педагог може здійснювати контроль та управління як власне процесом професійної діяльності, так і розвитком особистості студента.

Психолого-педагогічна наука виокремлює різні *види рефлексії викладача закладу вищої освіти*:

- *методологічна*, що характеризується своєю спрямованістю на методологічні аспекти розвитку професійної культури, пізнання сутності явищ професійно-педагогічної діяльності викладачів ЗВО;

- *методична*, що розвивається в єдиній системі методичної роботи освітніх закладів, яка тісно пов'язана з професійно-педагогічною діяльністю викладача ЗВО та спрямована на процеси розвитку особистості майбутнього спеціаліста, керівництво цією активністю; сформованість методичної рефлексії ґрунтується на самооцінці процесу навчання (самопостереженні, самоконтролі та власне самооцінці), самоаналізі ретроспективи та проєктуванні майбутнього навчання, що проявляється у самовизначенні, самозвіті, самозобов'язаннях;

- *технологічна* рефлексія забезпечує пізнання сутності та змісту технологічних процесів в організації навчання і виховання, самовизначення, рівня їх сформованості, творчого застосування інноваційних форм і методів навчання; технологія розвитку професійної рефлексії передбачає усвідомлений аналіз навчальної діяльності на основі мотивів та диспозицій, відкритість професійним новаціям та творчості з метою самовдосконалення, прагнення до активності у самореалізації своїх цілей тощо (Зелюк, 2014).

Якщо розглядати професійну рефлексію як процес самопізнання та самоаналізу, то розвиток особистості викладача ЗВО значною мірою залежить від уміння правильно оцінювати свої потреби у різних педагогічних ситуаціях. Уміння контролювати себе, керувати власним емоційним станом є ознакою *особистісної рефлексії* викладача та формується у процесі професійного становлення педагога. Особистісна рефлексія викладача визначається як перебудова змісту своєї свідомості, діяльності. Проблема організації та коригування індивідуальної освітньої діяльності пов'язана з успішністю її осмислення (Марусинець, 2012). Отже,

рефлексивна діяльність дозволяє осмислити свою індивідуальність, а це означає, що за результатами рефлексії можна не тільки обмірковувати майбутню діяльність, а й вибудовувати її реалістичну структурну основу, яка постає з аналізу особливостей попередньої діяльності.

Професійна рефлексія викладача пов'язана з поняттям «здібності», які є синтезом властивостей людської особистості, які відповідають вимогам професійно-педагогічної діяльності та забезпечують ефективність цієї діяльності, заснованої на знаннях. До таких здібностей особистості, відносяться: перцептивні – здатність занурюватися у внутрішній світ особистості; комунікативні – здатність знаходити вірний підхід до іншої людини, передбачати наслідки своїх дій, пов'язані з педагогічним оптимізмом, вірою в людину, здатність до розподілу уваги одночасно між декількома видами діяльності. Тобто якщо розглядати рефлексивність як здібність, то рефлексія є механізмом, який характеризує рівень розвитку цієї здібності (Мельничук, 2001).

Основними компонентами професійної рефлексії викладача закладу вищої освіти є: рефлексивне середовище, рефлексивна компетентність, компетентність співтворчості, рефлексивно-інноваційний потенціал. Рефлексивне середовище характеризується системою відносин, які розвивають та розвиваються; рефлексивне середовище – це система умов розвитку та саморозвитку особистості, воно створюється у процесі вирішення професійних завдань. Рефлексивна компетентність передбачає оволодіння викладачем психологічним механізмом професійного самовдосконалення та самоактуалізації, який проявляється у його здатності займати аналітичну позицію щодо себе та своєї професійної діяльності (утримуючи часові рамки минулого, сьогодення та майбутнього). Компонент співтворчості спонукає викладача та здобувачів освіти до системного аналізу актуальних проблем та можливих шляхів особистісного та професійного розвитку. Рефлексивно-інноваційний потенціал як компонент професійної рефлексії сприяє появі як виробничих, так і педагогічних інновацій у професійно-педагогічній діяльності викладача. Розвиток рефлексивно-інноваційного потенціалу сприяє включенню до процесу рефлексивного переосмислення нових смислів професійної свідомості та педагогічного досвіду (Савчин, 2002). Так взаємозв'язок рефлексивних компонентів сприяє розвитку рефлексивної культури викладачів ЗВО і формує їх професійно-педагогічну культуру.

**Висновки.** Таким чином, професійну рефлексію викладача закладу вищої освіти визначаємо як готовність і здатність здійснювати свідомий аналіз будь-якої професійної проблеми; уміння вирішувати проблему, переводячи її у конструктивне завдання діяльності, яке є мотивованим та

свідомо визначеним. Професійна рефлексія є важливою складовою загальної професійно-педагогічної культури викладача ЗВО, її суттєвим інтегративним елементом, що охоплює її складові та забезпечує їх динаміку на рівні знань, діяльності, комунікації, емоційно-особистісної сфери, творчості. Професійна рефлексія – це інтегративна якість особистості викладача, що дозволяє найбільш ефективно та адекватно здійснювати процеси навчання через самопізнання, самоаналіз, що сприяє творчому підходу до професійної діяльності, спрямовує процес професійного самовдосконалення. Професійна рефлексія є необхідною умовою підвищення професіоналізму сучасного викладача, його педагогічної майстерності, а отже і його педагогічної культури.

### Література

1. Бех І. Д. Рефлексія у духовному «Я» особистості. *Рідна школа*. 2011. № 8–9. С. 9–14.
2. Біленький Є. А., Дебой В. М., Козловець М. А., Котвицький А. А., Саух І. В., Федоренко В. О., Цибульський В. О., Жаловага В. О. / за заг. ред. Біленького Є. А. і Козловця М. А. Соціологія: словник термінів і понять. Київ: Кондор, 2006. 372 с.
3. Гапоненко Л. Розвиток рефлексії як психологічного механізму корекції професійної поведінки у педагогічному спілкуванні *Рідна школа*. 2012. № 4. С. 14–16.
4. Городиська О. М. Педагогічні умови формування готовності майбутнього вчителя до педагогічного самоаналізу. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. Тернопіль, 2010. № 3. С. 43–48.
5. Григор'єва Н. В. Рефлексія як механізм удосконалення професійної діяльності вчителя географії. *Педагогічний пошук*. 2018. № 3. С. 56–58.
6. Желанова В. В. Таксономія типів професійної рефлексії педагога: міждисциплінарний контекст. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. Збірник наукових праць. Вип. 27. Київ, 2017. С. 9–14.
7. Желанова В. В. Рефлексивна компетентність майбутнього педагога: сутність, структура, логіка рефлексогенезу *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. Збірник наукових праць. Вип. 33 (1). Київ, 2020. С. 16–20.
8. Зелюк В. В. Імідж сучасного педагога як трибуна розвитку інноваційного потенціалу педагогів України. Імідж сучасного педагога. 2014. № 1. С. 4–8.
9. Зязюн І. А. Освітні технології у вимірах педагогічної рефлексії [текст] Світло. 1996. № 1. С. 5.
10. Келесі М. Особливості рефлексії як форми самопізнання особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ, 1996. 19 с.
11. Кондратець І. Роль мотиваційно-цільового етапу технології формування рефлексивної культури в системі професійного саморозвитку педагогів. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. пр. Кривий Ріг. 2013. Вип. 38. С. 386–390.
12. Лозенко А.П. Формування рефлексивних умінь у майбутніх учителів початкової школи в процесі дидактичної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання». Київ, 2010. 23 с.

13. Марченко О.В. Методологічні стратегії дослідження освітнього простору : монографія. Дніпропетровськ : Інновація, 2012. 350 с.
14. Марусинець М. М. Професійна діяльність педагога: рефлексивний аспект *Психологопедагогічні проблеми сільської школи*. 2012. № 43(1). С. 39–45.
15. Марусинець М. М. Професійна діяльність педагога: рефлексивний аспект. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps\\_2012\\_43%281%29\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2012_43%281%29_8) (дата звернення: 22.03.2023).
16. Мельничук І. Я. Формування рефлексивних механізмів цілеутворення у процесі розв'язання професійно-психологічних завдань : дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.07 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2001. 212 с.
17. Психологічний словник. авт.-уклад. В. В. Синявський, О.П. Сергєєнкова / за ред. Н.А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с.
18. Резван О.О. Формування професійно-рефлексивної позиції майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі : монографія. Харків : Вид-во «Точка». 2014. 402 с.
19. Рідель Т.М. Рефлексія та рефлексивний підхід до процесу формування оптимальної мотивації учіння студентів у процесі вивчення іноземних мов *Педагогічні науки 2. Проблеми підготовки спеціалістів* URL: [www.rusnauka.com/11\\_NPE\\_2012/Pedagogica/2\\_107631.doc.htm](http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Pedagogica/2_107631.doc.htm) (дата звернення 16.02.2023 р.)
20. Савчин М. Рефлексія як механізм вдосконалення професійної діяльності фахівця. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2002. № 2. С. 137-146.
21. Тур Р.І. Педагогічна рефлексія – основа формування творчого саморозвитку особистості. Управління школою. Харків, 2014. № 13. С.17-23.
22. Ульянич І.В. Психологічні умови формування рефлексивної компетентності вчителів-початківців: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Слов'янськ, 2011. 219 с.
23. Філософія: словник термінів та персоналій. В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с.
24. Щербан Г. В. Педагогічна рефлексія у процесі розв'язування навчальних задач. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки* : зб. наук. праць / за ред.: С. Д. Максименка, Н.О. Євдокимової. Миколаїв : МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2010. Т. 2, вип. 5. С. 311–316.

#### References

1. Bekh, I.D (2011). Refleksiiia u dukhovnomu «Ja» osobystosti [Reflection in the spiritual “I” of the individual]. *Ridna shkola*. № 8–9. S. 9–14 (ukr).
2. Bilenkyi, Ye. A., Deboi V. M., Kozlovets M. A., Kotvytskyi A. A., Saukh I. V., Fedorenko V. O., Tsybul'skyi V. O., Zhalovaha V. O. / za zah. red. Bilenkoho Ye. A. i Kozlovtsia M. A. (2006). *Sotsiolohiia: slovnyk terminiv i poniat* [Sociology: a dictionary of terms and concepts]. Kyiv: Kondor (ukr).
3. Haponenko, L. (2012). Rozvytok refleksii yak psykhologichnoho mekhanizmu korektsii profesiinoi povedinky u pedahohichnomu spilkuvanni [Development of reflection as a psychological mechanism for correcting professional behavior in pedagogical communication]. *Ridna shkola*. № 4. S. 14-16 (ukr).
4. Horodyska, O. M. (2010). Pedahohichni umovy formuvannya hotovnosti maibutnoho vchytelia do pedahohichnoho samoanalizu [Pedagogical conditions for the formation



- of the future teacher's readiness for pedagogical self-analysis] *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka*. Serii: Pedahohika. Ternopil, № 3. S. 43–48 (ukr).
5. Hryhorieva, N. V. (2018). Refleksiiia yak mekhanizm udoskonalennia profesiinoi diialnosti vchytelia heohrafii [Reflection as a mechanism for improving the professional activity of a geography teacher]. *Pedahohichnyi poshuk*. № 3. S. 56–58 (ukr).
  6. Zhelanova, V. V. (2017). Taksonomiia typiv profesiinoi refleksii pedahoha: mizhdystsyplinarnyi kontekst. [Taxonomy of types of teacher's professional reflection: interdisciplinary context]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*. Zbirnyk naukovykh prats. Vyp.27. Kyiv, S. 9-14 (ukr).
  7. Zhelanova, V. V. (2020). Refleksyivna kompetentnist maibutnoho pedahoha: sutnist, struktura, lohika refleksohenezu [Reflective competence of the future teacher: essence, structure, logic of reflexogenesis]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*. Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 33 (1). Kyiv, S. 16-20 (ukr).
  8. Zeliuk, V. V. (2014). Imidzh suchasnoho pedahoha» yak trybuna rozvytku innovatsiinoho potentsialu pedahohiv Ukrainy [The image of a modern teacher" as a tribune for the development of the innovative potential of Ukrainian teachers]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*. № 1. S. 4–8 (ukr).
  9. Ziaziun, I. A. (1996). Osvitni tekhnolohii u vymirakh pedahohichnoi refleksii [Educational technologies in the dimensions of pedagogical reflection]. *Svitlo*. № 1. S. 5 (ukr).
  10. Kelesi, M. (1996). Osoblyvosti refleksii yak formy samopiznannia osobystosti [Peculiarities of reflection as a form of self-knowledge of the individual]: avtoref. dys. kand. psykol. nauk : spets. 19.00.07. Kyiv (ukr).
  11. Kondratets, I. (2013). Rol motyvatsiino-tsilovoho etapu tekhnolohii formuvannia refleksyvnoi kultury v systemi profesiinoho samorozvytku pedahohiv [The role of the motivational-target stage of the technology of forming a reflective culture in the system of professional self-development of teachers]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly*: zb. nauk. pr. Kryvyi Rih. Vyp. 38. S. 386–390 (ukr).
  12. Lozenko, A. P. (2010). Formuvannia refleksyvnykh umin u maibutnykh uchyteliv pochatkovoï shkoly v protsesi dydaktychnoi pidhotovky [Formation of reflective skills in future primary school teachers in the process of didactic training] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : spets. 13.00.09 «Teoriia navchannia». Kyiv (ukr).
  13. Marchenko, O. V. (2012). Metodolohichni stratehii doslidzhennia osvitnoho prostoru [Methodological strategies of educational space research]: Monohrafiia. Dnipropetrovsk : Innovatsiia (ukr).
  14. Marusynets, M. M. (2012). Profesiina diialnist pedahoha: refleksyvnyi aspekt [Professional activity of a teacher: reflexive aspect]. *Psykhologopedahohichni problemy silskoi shkoly*. № 43(1). S. 39–45 (ukr).
  15. Marusynets, M. M. (2012). Profesiina diialnist pedahoha: refleksyvnyi aspekt [Professional activity of a teacher: reflexive aspect.]. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps\\_2012\\_43%281%29\\_\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2012_43%281%29__8) (data zvernennia: 22.03.2023) (ukr).
  16. Melnychuk, I. Ya. (2001). Formuvannia refleksyvnykh mekhanizmv tsileutvorennia u protsesi rozv'iazannia profesiinopsykholohichnykh zavdan [Formation of reflexive

- goal-setting mechanisms in the process of solving professional and psychological tasks] : dys. ... kand. psykholoh. nauk : 19.00.07 / Natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. M. P. Drahomanova. K. (ukr).
17. Psykholohichnyi slovnyk [Psychological dictionary]: avt.-uklad. (2007) V. V. Syniavskiy, O. P. Serhieienkova / za red. N. A. Pobirchenko. Kyiv : Naukovyi svit (ukr).
  18. Rezvan, O. O. (2014). Formuvannia profesiino-refleksyvnoi pozytsii maibutnikh fakhivtsiv avtomobilno-dorozhnoi haluzi [Formation of a professional and reflexive position of future specialists in the automobile and road industry] : Monohrafiia. Kharkiv : Vyd-vo «Tochka» (ukr).
  19. Ridel, T.M. (2012). Refleksiia ta refleksyvnyi pidkhid do protsesu formuvannia optymalnoi motyvatsii uchinnia studentiv u protsesi vyvchennia inozemnykh mov [Reflection and a reflexive approach to the process of forming the optimal learning motivation of students in the process of learning foreign languages] *Pedahohichni nauky* 2. *Problemy pidhotovky spetsialistiv* URL: [www.rusnauka.com/11\\_NPE\\_2012/Pedagogica/2\\_107631.doc.htm](http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Pedagogica/2_107631.doc.htm) (data zvernennia: 16.02.2023) (ukr).
  20. Savchyn, M. (2002). Refleksiia yak mekhanizm vdoskonalennia profesiinoi diialnosti fakhivtsia [Reflection as a mechanism for improving the professional activity of a specialist]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity*. № 2. S. 137-146 (ukr).
  21. Tur, R.I. (2014) Pedahohichna refleksiia – osnova formuvannia tvorchoho samorozvytku osobystosti. [Pedagogical reflection is the basis of the formation of creative self-development of the individual]. *Upravlinnia shkoloiu*. Kharkiv, № 13. S.17-23 (ukr).
  22. Ulianich, I. V. (2011). Psykholohichni umovy formuvannia refleksyvnoi kompetentnosti vchyteliv-pochatkivtsiv [Psychological conditions of formation of reflective competence of beginning teachers] : dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.07. Sloviansk (ukr).
  23. Filosofiia: slovnyk terminiv ta personalii [Philosophy: a dictionary of terms and personalities] (2020) / V. S. Blikhar, M. A. Kozlovets, L. V. Horokhova, V. V. Fedorenko, V. O. Fedorenko. Kyiv: KVITs (ukr).
  24. Shcherban, H. V. (2010). Pedahohichna refleksiia u protsesi rozviazuvannia navchalnykh zadach [Pedagogical reflection in the process of solving educational problems]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Psykholohichni nauky* : zb. nauk. prats / za red.: S. D. Maksymenka, N. O. Yevdokymovoi. Mykolaiv : MDU im. V. O. Sukhomlynskoho, T. 2, Vyp. 5. S. 311–316 (ukr).

## PROFESSIONAL REFLECTION OF A TEACHER OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION AS CONDITIONS OF THEIR PEDAGOGICAL CULTURE

M. V. Roganova, S. S. Rashydova, M. M. Roganov

*The article reveals the problem of the formation of professional reflection of a HEI teacher, which is presented as the focus of reflective thinking on the objects of professional and pedagogical activity, personal professional qualities.*

*It is noted that the professional reflection of a HEI teacher is characterized by awareness of their own pedagogical experience, the development of criteria that determine the effectiveness and success of their professional activities in terms of their subjectivity and its educational potential for the successful intellectual development of the student's personality.*

*A meaningful description is given to the types of professional reflection of a HEI teacher: methodological, methodical, technological, and personal; on the basis of the subject-subject approach, the main components of professional reflection are determined, namely, reflexive environment, reflexive competence, co-creation competence, reflexive-innovative potential.*

*It is concluded that a high level of professional reflection forms a professional and pedagogical reflective culture of a HEI teacher, which contains a system of reflective skills that are formed and developed in the process of this activity, and which are aimed at identifying, evaluating, generalizing the most important features of the pedagogical process of higher education in order to achieve its qualitative changes, professional and personal improvement.*

**Keywords:** *reflection, professional reflection, HEI teacher, subject-subject interaction, professional reflective culture.*

**Роганова Марина Вікторівна** – завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна). E-mail: marinavik@ukr.net

**Roganova Maryna Viktorivna** – Head of the Department of Theories and Methodology of Preschool Formation of Communal establishment “Kharkiv humanitarian-pedagogical academy” of Kharkiv Regional Council (Kharkiv, Ukraine). E-mail: marinavik@ukr.net

**Рашидова Світлана Станіславівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Київ, Україна). E-mail: svetlana101068@gmail.com

**Rashydova Svitlana Stanislavivna** – Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D. in Education), Associate Professor at the Pedagogy Department of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Kyiv, Ukraine). E-mail: svetlana101068@gmail.com

**Роганов Максим Максимович** – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри інформатики Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна). E-mail: maxmar1@ukr.net

**Roganov Maxym Maxymovych** – Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer at the Department of Informatics of the Public Educational Institution “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy” of the Kharkiv Regional Council (Kharkiv, Ukraine). E-mail: maxipro1987@gmail.com